

För Sverige – med livet som insats

*Afghanistankriget, döden och demokratin*¹

Maria Wendt & Cecilia Åse

Death, Democracy and the Swedish Afghanistan War

Five Swedish soldiers lost their lives in Sweden's military operation in Afghanistan (2002–2014). When citizens are killed in battle, justification of the individual sacrifice becomes essential. For which values/for whom can the democratic state require its citizens to risk their lives? The purpose of this article is to analyse ideas and representations that support public discourse and constructions of meaning connected to the Swedish losses. The democratic implications of these constructions are also discussed. The results show that specific notions of gender and nation are central in the discourse. These notions limit what political positions and attitudes that become possible. National historical genealogies, as well as gender ideals and family norms, frame military operations as "natural" and existential rather than political. Discourse is marked by emotions rather than by debate and deliberation. The democratic discussion of military casualties and war-making is thereby constrained and critical perspectives become difficult to formulate.

Inledning

Militära dödsfall ställer oss som medborgare inför frågor som: För vilka värden kan en demokratisk stat kräva att medborgarna riskerar sina liv? Vad legitimerar detta offer? När soldater som staten sänt ut i strid dödas, påkallas ett rättfärdigande av det individuella offret. Då sker oavvisligen en förhandling om vad som kan och bör legitimera militära förluster – ytterst en fråga om politikens uppgift och räckvidd. Meningsskapandet vid militära dödsfall utgör därför en arena för politiska utsagor och uppgörelser (Drake 2012: 131), även om en militär insats omges av partipolitisk samsyn och har starkt folkligt stöd. Den politiska betydelsen av soldaters offer kan inte heller någonsin läggas fast. Idith Zerthal (2005:3) framhåller att meningsskapandet ständigt fortgår: "Like

1 Denna artikel är skriven inom ramen för ett projekt finansierat av Vetenskapsrådet med titeln "Internationella krigsinsatser och nationell sorg i dagens Europa".

Maria Wendt och Cecilia Åse är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

E-post: maria.wendt@statsvet.su.se; cecilia.ase@statsvet.su.se

history, or as history, the dead do not belong solely to the past; they are a vital and active part of the present.”

Fem svenska soldater miste livet i Sveriges militära insats i Afghanistan som pågick 2002–2014. Den starka samtida självbilden av Sverige som fredsnation, ett land som inte varit i krig på 200 år, utmanades när dödade och skadade soldater kom tillbaka. Insatsen i Afghanistan innebar en avsevärd nyordning. Visserligen hade svenska soldater tidigare dödats i strider utomlands, som i de fredsbevarande FN insatserna i Kongo och Cypern (Tullberg 2012), men uppdraget i Afghanistan avvek från tidigare erfarenheter på flera sätt. Insatsens art och den militära organiseringen, där svenska trupper hade ett nära samarbete med Nato-styrkor, var något nytt. Dessutom förvandlades uppdraget successivt till att innefatta alltmer stridslänkande uppgifter och större våldsbefogenheter (Agrell 2013). Några år in i konflikten eskalerade våldet och antalet skadade och dödade soldater steg. I en svensk kontext synliggjordes då behovet av en genomtänkt och etablerad politik både för att ta hand om och stödja veteranerna, och för att uppmärksamma deras erfarenheter. Nya sätt att erkänna soldaternas insatser etablerades, som till exempel särskilda medaljer och en veterandag.

Tidigare forskning lyfter fram att den svenska offentliga diskussionen har präglats av en avsaknad av politisk debatt och meningsmotsättningar gällande insatsen i Afghanistan och denna nya form av militärt engagemang (Agrell 2013; Hellman & Wagnsson 2015). Att soldaterna under de år som kriget pågick gavs allt större våldsbefogenheter rönt knappast någon uppmärksamhet i den svenska offentligheten (Agrell 2013). Inte heller i omedelbar anknytning till dödsfallen skapades utrymme för debatt eller kritisk reflektion. Svensk utrikespolitik präglas traditionellt av en vilja till samsyn och strävan efter enighet (Bjereld & Demker 1995). Historiskt har emellertid sätten att skildra den svenska militärens insatser utomlands, liksom förekomsten av politisering och kritik, varierat. I sin avhandling om Sveriges insats i Kongo – som resulterade i 19 döda soldater – visar Andreas Tullberg (2012) att mediebeskrivningarna bitvis var uttalat kritiska. När det gäller Afghanistan är enstämigheten i svenska medier det som framhållits (Hellman & Wagnsson 2015), vilket också utmärker Sverige i jämförelse med andra länder som deltagit i insatsen (Nohrstedt & Ottosen 2014, se även Dahl Martinsen 2013).

I denna artikel skärskådar vi konstruktionerna av enighet och den politik som omgärdat de svenska förlusterna i Afghanistan och problematiserar detta ur ett demokratiperspektiv. Vi utgår från antagandet att krigserfarenheten och dödsfallen i Afghanistan, oaktat den partipolitiska enigheten, har lett till uppgörelser om för vad/vilka värden och för vem/vilka kollektiv medborgare kan offra livet. Genom att lyfta fram och analysera de föreställningar och tankekonstruktioner som enigheten vilar på, blir det möjligt att förstå hur kriget och förlusterna i Afghanistan har kommit att resultera i så lite öppen politisk konflikt

och diskussion. Syftet med denna text är därmed både att empiriskt visa vad som karaktäriserar meningsskapandet kring de militära förlusterna, och att dra slutsatser om hur detta påverkar möjligheterna att föra demokratiska samtal. Vilka föreställningar och tankekonstruktioner bär upp meningsskapandet kring förlusterna i svensk offentlig politik? Vad medför detta för hur militära förluster och insatser kan diskuteras och för vilka positioner och förhållnings-sätt som (o)möjliggörs i det demokratiska samtalet?

Vi har analyserat ett brett urval av det offentliga politiska material som kan knytas till de dödade svenska soldaterna. Att utförligt beskriva meningsskapandet är i sig ett empiriskt bidrag, som möjliggör ökad kunskap om *hur* – med hjälp av vilka idéer och tankekonstruktioner – soldaters offer fås att framstå som rättfärdiga. Resultaten visar på vilket sätt konstruktioner av genus och nation bär upp de föreställningar som präglar politiken kring förlusterna. Den empiriska analysen presenteras i fyra teman, där de två första fokuserar hur nationell gemenskap, tradition och enighet får ge mening till förlusterna, medan de två efterkommande lyfter fram hur genus och hierarki blir betydelsebärande.

Det meningsskapande som beskrivs i de fyra temana får konsekvenser för det demokratiska samtalet på flera olika sätt. Bland annat kommer diskussionen att präglas av känslor snarare än av debatt och deliberation. Kopplingar till historiska genealogier, könsideal och familj placerar militärt våld och krig bortom politiken och gör såväl den specifika militära insatsen, som våldsanvändning generellt, svår att ifrågasätta. Militär maskulinitet får status av självklarhet samtidigt som denna konservativa könsnorm upphöjs och aktivt vördas. Ett viktigt kunskapsbidrag är att visa hur specifika konstruktioner av genus och nation begränsar det demokratiska samtalet om militära insatser och förluster. Vi menar att den betydelsebeskrivning som sker får till följd att centrala frågor om medborgarskap och militära offer undandras demokratisk diskussion.

Död, krig och demokrati

Militära förluster och dödsfall omgärdas i moderna demokratier av betydelsemättade ceremonier, ritualer och andra former av politisk legitimering. Senast har kriget i Afghanistan fört med sig nya minnesdagar, medaljer och monument i flera europeiska länder (se även Dahl Martinsen 2013). I sådana meningsskapande processer kan de döda användas som resurser för mobilisering och för att rättfärdiga olika handlingsalternativ (Danilova 2015). Såväl nya som återuppväckta krigshjältar har ofta fungerat både som sätt att legitimera förd politik och som argument för upprustning (Eriksson, Eellend & Wawrzzeniuk 2013). Den militära döden skrivs oundvikligt in i en politisk maktkamp eller förhandling. Flera forskare har diskuterat de politiska konsekvenserna av hur de döda och deras offer gestaltas och problematiserat vilka erfarenheter och perspektiv

som synliggörs respektive osynliggörs. Exempelvis kan diskurser i relation till militära förluster stärka nationalism, vi-tänkande och könskonservativa ideal, samtidigt som centrala maktordningar och samhällseliga konflikter om klass, ras och kön avpolitiserar. (Zehfuss 2009; Repo 2008: 220)

De känslor av nationell samhörighet som ofta aktualiseras i samband med förluster påvisar den nära koppling som historiskt funnits mellan nationell gemenskap och idéer om offerskap och död (Anderson 1983; Mosse 1990; Zertal 2005). Patriotism har knutits till den manlige medborgarens lojalitet och kärlek till nationen, vilket ytterst bevisas genom beredskap att offra sitt liv (Landes 2001). Historikern George Mosse (1990) beskriver hur de soldater som stupade i 1900-talets världskrig upphöjdes och hyllades som offer för nationens fortlevnad. Den militära döden tilldelas här ett transcendentalt, närmast sakralt värde: soldaten stupar så att nationen kan leva vidare. Flera forskare har påpekat att tankefiguren om det yttersta offret fortsätter att prägla moderna demokratier (Kahn 2011), något som inte minst synliggörs i historiska narrativ och i de ritualer och minnesceremonier av gångna krig som ännu är en viktig del av samtiden: “[t]he nation is the shared memory of blood sacrifice, periodically renewed” (Marvin & Ingle 1999: 4).

Feministisk forskning har visat hur föreställningar om död i krig, och de sätt som dessa föreställningar är kopplade till nationsskapande, också är sammanlänkade med idéer om manlighet och kvinnlighet. De tanke-system som omgärdar och vidmakthåller militärt offerskap vilar på en tydlig genusordning. Militärt hjältemod likställs ofta med mansmod; att dö för sitt land är en manlig plikt, nära sammankopplad med ett paternalistiskt beskydd av kvinnor och barn (Young 2003; Enloe 2007; Edwards 2007). Kvinnors medborgarskap och nationella tillhörighet har traditionellt inte handlat om en beredskap att döda och att dö, utan knutits till reproduktion; genom rollen som mödrar till nya medborgare/soldater eller som fruar till soldaterna (Pettman 1996; Rud-dick 1990). I Sverige har historiskt sett tanken om alla mäns plikt att försvara nationen – den allmänna värnplikten – också länkats samman med idéer om demokrati och välfärdsstat (Svedberg & Kronsell 2002; Edwards 2007). Annica Kronsell (2012: 24) lyfter fram hur den svenska neutralitetsdoktrinen skapade en särskilt soldatideal ”den neutrala soldaten” – som inte angriper, men som står redo att försvara fosterlandet om det attackeras (se även Åse 2016). En viktig fråga är i vilken utsträckning som den manliga värnpliktens avskaffande och kvinnors inlemmande i det svenska försvaret, likväl som den internationella diskursen kring vikten av att inkludera kvinnor i konfliktlösning och fredsbyggande, påverkar och utmanar sammanlänkningar mellan nation, militär och maskulinitet.

Ytterligare en viktig förändring berör legitimering av militärt våld. I dag förs så kallade ”postnationella” krig inte på samma sätt som tidigare utifrån idéer om försvar av nationellt territorium. Snarare legitimeras militära insatser

med försvar av värden som mänskliga rättigheter, jämställdhet och demokrati (Kronsell 2012). Vissa forskare menar att en konventionell förståelse av krig i termer av antagonistiskt våld mellan stater inte förmår begripliggöra samtida väpnade konflikter och militära uppdrag. Istället för som krigföring mot en avgränsad motståndare som det går att vinna över, bör krig betraktas som ett slags ordningsskapande verksamhet, som "policing" (Holmqvist 2014).

Hur denna förändring i militärstrategisk diskurs och praktik påverkar hur militära insatser och förluster begripliggörs i olika nationella kontexter framstår som mindre klart. När det gäller insatsen i Afghanistan visar studier på skillnader mellan europeiska länder i hur militära offer har hanterats och legitimerats. Forskningsresultaten pekar delvis åt olika håll. Vissa forskare ser en förstärkt patriotism och nationalism i spåren av de militära förlusterna både i Irak och Afghanistan, medan andra lyfter fram hur offerskap legitimeras mindre utifrån en nationalistiskt och manligt kodad "citizen-soldier" diskurs och mer utifrån en nyliberal professionaliseringsdiskurs. I den senare ses soldaten främst som en person som utför ett kvalificerat arbete som hen valt själv (Marklund 2013; Drake 2012; Danilova 2014; King 2010).

Med bas i forskningslitteraturen kring den politiska innebörden av militär död, utgår denna artikel ifrån att krigserfarenheter och militära förluster ger upphov till ett meningsskapande om vilka värden och för vem/vad det är möjligt att offra livet, och om vilket/vilka kollektiv och tankefigurer som kan begripliggöra och förmår bära dessa offer. Ett andra teoretiskt antagande är att militär död betydelsegörs utifrån föreställningar om maskulinitet och feminitet, vilka i sin tur är sammanlänkade med nationsskapande (se även McClintock 1995). Vi menar alltså att just sammanvävningen mellan nation och kön är nödvändig att fokusera vid analys av meningsskapandet kring militära förluster.

Insatsen i Afghanistan

I januari 2002 beslutar Sveriges riksdag att sända soldater till Afghanistan, i den internationella så kallade ISAF-insatsen, som från och med år 2003 kommer att verka under ledning av Nato. Det är en enig riksdag som ställer sig bakom propositionen (Prop 2001/02:60). Denna enighet kommer i princip att bestå under hela det svenska deltagandet. Undantaget är Vänsterpartiet som några år in i kriget reserverar sig mot förlängningsbeslutet och vill dra tillbaka de svenska trupperna med argumentet att den internationella styrkan kommit att sammanblandas med den amerikanska (Betänkande 2005/06 FÖU:1). Även miljöpartiet är kritiskt till denna sammanblandning, men kräver inte ett tillbakadragande. På hösten 2010 ingår den borgerliga regeringen, Socialdemokraterna och Miljöpartiet en överenskommelse om att trupptillbakadragande ska ske 2014. När Sverigedemokraterna kommer in i riksdagen 2010, kritiserar de insatsen eftersom den anses dra för mycket resurser och fokus från det

nationella försvaret, men partiet kräver inget omedelbart tillbakadragande. Dock vill man ta hem trupperna ett år tidigare än i flerpartiöverenskommelsen. (Motion 2010/11:U3) Regeringen beslutar i juli 2015 att Sveriges insats i Afghanistan under perioden 2002 till 2014 skall utvärderas.

Medan kriget i Afghanistan pågår tas beslut att avveckla värnplikten, i samband med att en ny inriktning på försvaret läggs fast (Prop. 2008/09:140). Nu skall Sverige satsa på insatsförsvaret med mindre, mer flexibla enheter, något som är bättre anpassat för de ”komplexa internationella militära insatser” – likt den i Afghanistan – som betraktas som en allt viktigare uppgift för försvaret. Under denna tidsperiod sker också en omfattande bantning av försvarskostnaderna, med nedlagda förband och minskade anslag till utrustning och materiel som viktiga konsekvenser (Agrell 2010; Eriksson 2013).

Ett i stort sett helt nytt svenskt politikområde växer också fram under Afghanistankriget: veteranpolitiken. När dödade och skadade svenska soldater kommer tillbaka från Afghanistan blir bristen på en utvecklad politik för att hantera och uppmärksamma veteranerna tydlig. Ett gott omhändertagande ses också som viktigt för att kunna rekrytera till insatsförsvaret. Under perioden 2007–2014 publiceras fyra utredningsvolymerna om veteranpolitik (SOU 2007:77; SOU 2008:91; SOU 2013:8; SOU 2014:27) och en rad åtgärder införs för att förbättra omhändertagandet av veteraner och deras anhöriga. En viktig del av politikområdet är statens erkännande av veteranerna, som bland annat handlar om att skapa minnesceremonier som hedrar de döda. Inom loppet av några år instiftas två nya medaljer, ett veteranmonument uppförs, en nationell veterandag skapas, och en veteranhymn skrivs. En liknande utveckling sker i flera av de Europeiska länder som deltar i ISAF-insatsen (Dahl Martinsen 2013).

Att undersöka politiskt meningsskapande

Till grund för denna artikel ligger ett brett urval officiellt politiskt material. Utgångspunkt har tagits i våldshändelser med dödlig utgång för svenska soldater (november 2005, februari 2010 samt oktober 2010) och meningsskapandet har nystats upp utifrån dessa händelsehorisonter. Vi analyserar hur dödsfallen har benämnts och begripliggjorts i riksdagen i de årliga utrikesdebatterna, samt i samband med att ISAF-insatsen förlängts. Utskottsageranden, interpellationer och ledamöters frågor med anledning av specifika händelser där soldater dödats och sårats i Afghanistan har också inkluderats. De utredningar som ligger bakom veteranpolitikens framväxt har analyserats, jämte diskussioner i riksdagen av dessa lagförslag och initiativ. Även uttalanden från enskilda aktörer, som överbefälhavaren och försvarsministern, ingår i analysen, likväl som försvarsmaktens bakgrundsmaterial när det gäller medaljering och andra ceremonier och högtidligheter. Dessutom ingår talen vid veterandagarna

2011–2015. Ceremonierna på veterandagen 2015 analyseras utifrån våra fältanteckningar samt försvarsmaktens material om detta evenemang.

Det tolkningsarbete som genomförts bygger på ett abduktivt angreppssätt (Timmermans & Tavory 2012). Till skillnad från en induktiv forskningsstrategi, där materialet får generera teorier och begrepp, utmärks abduktion av att teoretiska utgångspunkter görs explicita och får styra forskningsfrågorna (Thornberg 2012). Konkret betyder detta att vår studie utgår ifrån ett teoretiskt antagande om den essentiellt *politiska* innebörden av militära förluster och offerskap. Från forskningslitteraturen hämtar vi tanken att det är troligt att föreställningar om nation och genus åkallas när de svenska militära förlusterna i Afghanistan skall hanteras och göras begripliga. Det är emellertid inte givet *hur* detta görs eller att på förhand och utan empirisk analys slå fast vilka demokratiska konsekvenser detta får.

I enlighet med ett abduktivt förhållningssätt har inte giltigheten hos de teoretiska förståelserna testats eller prövats gentemot det empiriska materialet – som i en mer deduktiv analys – utan istället fått fungera som ”a source of inspiration, seeing and interpretation in order to detect patterns” (Thornberg 2012: 247). Efter den första läsningen av empirin har vi tagit med oss nya frågor, funderingar och preliminära analyser in i nyläsning och utvidgning av den teoretiska kontexten. Detta arbetssätt innebär en konstant reflexivitet där forskaren upprepade gånger växlar mellan närläsning av empiri och teoretiska texter (Timmermans & Tavory 2012: 180; Wendt & Åse 2015). Exempelvis fick vi kvalificera våra forskningsfrågor efter en första analys. Vår inledande tanke var att kön skulle vara framträdande i insatsens legitimering och argumentation, till exempel genom hänvisningar till könsförtryck i Afghanistan. Men i närläsningen av empirin såg vi att kön snarare än att vara ett argument för insatsen, fungerade meningsskapande genom känslomättade representationer och uttryck, som till exempel knöts till familj. Detta bidrog till att förskjuta samtalet från politiska värden till en intim och naturgiven sfär. Tolkningsarbetet kom på så sätt att fokusera hur känslomässiga länkar mellan familj, nation och militär kom till uttryck.

I ett abduktivt tolkningsarbete är det viktigt att inte bli kvar i förutbestämda förståelser eller antaganden om empirins innebörd. För att undvika att reproducera förgivettagna betydelse finns flera olika tolkningsverktyg att tillgå. Att gå tillbaka till materialet och göra omläsningar och omtolkningar samt att avnaturalisera etablerade förståelser och förfrämliga förgivettaganden, är två sådana verktyg (Timmermans & Tavory 2012). Avnaturalisering innebär att problematisera och granska förgivettagna och ”common sense” betonade förståelser (Hall 1997; Jansson, Wendt & Åse 2013). Förfrämligande kan ske genom att medvetet fokusera på detaljer, till exempel på specifika uttryckssätt eller återkommande ordsammansättningar eller bilder. Vi har till exempel undersökt den ständiga användningen av den svenska flaggan. Att kistor sveps i nationsflaggan, att

den svenska fanan syns i bakgrunden vid presskonferenser och att den har en framträdande plats i det militära ceremonielet kan tyckas självklart. Genom att aktivt reflektera kring de olika funktioner flaggorna fyller, exempelvis som övergångsobjekt mellan det svenska försvaret och en död soldats anhöriga, har skapandet av länkar mellan nation, militär och familj kunnat analyseras. Vi har även granskat hur ”vi”-formen används i materialet och hur vi:et relateras till andra begrepp och kommer att ingå i olika sammansättningar, som till exempel ”våra soldater”. Genom sådana tekniker för förfrämligande kan självskrivna och naturaliserade betydelser och meningsbärande länkar, som ofta också har en känslomässig genklang, bli möjliga att lyfta fram och granska.

Enighet och gemenskap

I riksdagsdebatterna om ISAF-insatsen är en vilja till politisk samsyn utmärkande. Vikten av att komma överens och vara eniga uttrycks på olika sätt i riksdagsdiskussionerna både i samband med dödsfallen och när beslut om insatsen ska fattas. En återkommande motivering inför det första riksdagsbeslutet om en militär insats i Afghanistan, är att politisk oenighet och olika uppfattningar ska undvikas eftersom ”tragiska erfarenheter” visat att förluster av människoliv i samband med fredsbefrämjande uppdrag inte kan uteslutas (2001/02:UFÖU:2). Försvarsutskottet ser det därför som en styrka att ”samtliga partier ställer sig bakom riksdagens beslut”. Liknande formuleringar finns i alla riksdagsdebatter: politisk enighet framhålls som eftersträvansvärd. En ”totalt enig riksdag” är det bästa när trupper ska skickas utomlands, säger en riksdagsledamot (Prot. 2006/07:116 Kenneth G Forslund S, anf. 257). Soldaterna behöver ”känna ett starkt stöd för sitt uppdrag från Sveriges riksdag”, menar en annan debattör och påtalar att han är glad att en bred riksdagsmajoritet ger dem det stödet (Prot. 2006/07:116, Staffan Danielsson C, anf. 271).

Även i senare debatter framhålls enigheten. Till exempel påtalar den socialdemokratiska försvarstalesmannen Urban Ahlin att enigheten är oerhört viktig och att han inte vill bidra till att sända ut soldater med ett ”halvdant stöd” från riksdagen i ryggen (Prot. 2010/11:35, anf. 6). Alltså menar han att ”vi ska se till att det alltid finns ett brett samförstånd i Sveriges riksdag när vi tar dessa beslut”. Eftersom soldaterna riskerar att bli skadade och till och med dödade så har de rätt att känna att riksdagen och svenska folket stöder dem. När dödsfall sker blir betydelsen av ett samlat stöd och en konsekvent politik än viktigare. Politikerna avvisar regelmässigt tankar på att ompröva insatsen med anledning av dödsfallen (se till exempel Urban Ahlin och Carl Bildt i *SVT Rapport* 17/10 2010). I utrikesdebatten 2010 (Prot. 2009/10:76) beklagar flertalet debattörer de militära dödsfallen som skett i dagarna och framhåller betydelsen av att ”stödja, inte svika våra trupper” (Christian Holm M, anf. 38). I samma debatt menar utrikesminister Carl Bildt i sitt inledningsanförande att: ”Endast genom

att framgångsrikt fullfölja vårt uppdrag i Afghanistan kan vi visa att de förluster som drabbat oss inte är förgäves.” Här begripliggörs fortsatta truppförsändelser som en hedersbetygelse för de stupade soldaterna – deras offer skall inte ha varit förgäves.

Genom betoningen av politisk enighet, och de tydliga ambitionerna hos politikerna att bli överens, betydelsegörs den militära insatsen – och de möjliga framtida militära offren – som något som skall stå över politiska meningsskiljaktigheter och åsiktsskillnader. Även när vänsterpartiet 2005 går emot majoriteten och yrkar avslag på förlängningspropositionen, framhåller en av partiets riksdagsledamöter enighet som ett självklart värde. Den egna avvikande uppfattningen beklagas, samtidigt som ledamoten menar att enigheten inte får bli en ”enighet där man inte vågar se verkligheten” (Prot. 2005/06:45, Alice Åström V, anf. 68). På så sätt placeras även den oenighet som uttrycks inom en ram av eftersträvsansvärd enighet.

Vikten av att påtala enighet fyller flera funktioner. En sådan är att stärka legitimiteten i ett redan fattat beslut och avvärja tvivel på beslutets riktighet. Dessutom finns en föreställning om att trovärdigheten i svensk utrikes- och säkerhetspolitik kräver en stor samsyn (Bjereld & Demker 1995). I relation till de militära förlusterna blir enigheten särskilt betydelsefull. Varken en enskild politisk aktör, eller demokratins *modus operandi*, det vill säga det system av beslutfattande där argument och förslag ställs emot varandra, mäktar ge beslutet om att skicka trupp etisk och moralisk legitimitet. Istället legitimeras beslutet genom att åberopa enighet och hänvisa till nationell gemenskap: nationen ska inte svika sina soldater, och en nästan enig riksdag blir ett tecken på att nationen är stark, pålitlig och ståndaktig. Enigheten fungerar som ett värn mot det etiska problemet att riskera medborgares liv och bidrar till att beslutet framstår som rättfärdigt. Mot bakgrund av att beslut om truppförsändelser fattas av riksdagen och inte av regeringen, medför möjligen enigheten, och de påföljande referenserna till nationen, att den enskilda ledamotens ansvar för beslutet känns mindre svårt att bära. Det är inte i sitt eget eller sitt partis namn, utan i nationens namn, som ledamöterna fattar beslut som innebär att soldater kan komma att döda och bli dödade.

Även om insatsen är internationell och soldaterna samverkar med andra länders trupper, är det i relation till en svensk gemenskap som dödsfallen begripliggörs. I kraft av delad nationstillhörighet kan både empati och vördnad uttryckas. När en soldat har omkommit frammanas gemensamma känslor: Sverige har lidit en förlust. Politikerna beklagar sorgen. De förmedlar också omtanke om de dödas kamrater och anhöriga. Innerliga känslouttryck bär fram dessa utsagor, som ofta framförs i kollektiva termer; det är ett tydligt ”vi” som känner och visar deltagande. I en av riksdagsdebatterna om förlängning av ISAF-insatsen, den 6 december 2005, bara dagarna efter att en soldat omkommit och en annan skadats svårt (han avlider senare), förmedlar debattörerna sin

medkänsla med de drabbade: ”Våra tankar och vårt deltagande går till familjen och vännerna [...]” (Prot. 2005/06:45, Gunilla Carlsson i Tyresö M, anf. 74).

När riksdagen diskuterar ISAF 2010 är känslouttrycken likaledes tydliga: ”Det är inte bara respekt och erkännande utan också stolthet som vi känner över dem som fortsätter att tjänstgöra för freden i Afghanistan” (Prot. 2010/11:35, Allan Widman L, anf. 14). Statsministern och försvarsministern uttrycker också sitt beklagande i samband med dödsfallen (se exempelvis citat i *Aftonbladet* 9/2-2010) och försvarsutskottet genomför minnesstunder i februari respektive oktober 2010 för att ”hedra de stupade soldaterna i Afghanistan” (Försvarsutskottet, utskottssammanträde 2009/10:18, 9/2 2010, Utskottsdokument 2010/11:244365, sammanträde 19/10 2010). Detta slags känslouttryck är villkorade av den gemensamma nationella tillhörigheten, samtidigt som känslorna också återskapar nationstillhörighet som en självklar grund för militära insatser och uppoffringar.

En betydelsefull aspekt av politiskt meningsskapande kring Afghanistaninsatsen är alltså skapandet av det nationella ”vi” som är höjt över politiken. I debatterna finns dock olika uppfattningar om vad som mer specifikt kännetecknar och bör känneteckna nationen och det svenska vi:et. Ständigt återkommande är beskrivningar av att Sverige är en fredsnation som alltid stöder FN, och att svenska internationella insatser har en lång historia. Utrikesminister Carl Bildt menar 2010 att insatsen i Kongo innebar att

Sverige fick ett anseende som nation – som en nation som inte heller väjer undan för det som är svårt i det nationella samarbetet. Det kan vi känna stolthet över även idag [...] jag känner en tillfredsställelse över att vi i alla fall är eniga om att inte nu vända Afghanistan ryggen och vända världen ryggen och vända en stolt tradition som är svensk ryggen. Det vill vi inte och det gör vi inte (Prot. 2010/11:35, anf. 25).

Sverigedemokraterna ger emellertid uttryck för ett tydligare territoriellt betonat vi än de andra partierna. Försvaret skall vara ett ”existensförsvar” som har till uppgift att försvara svensk mark och inte dimensioneras för ”insatser på fjärran slagfält till oklart gagn för Sverige” (Motion 2010/11, U 3). Samtidigt framhåller Mikael Jansson att soldaterna ska hedras oavsett var de tjänstgjort: ”De svenska soldaterna i det främsta ledet har hedrat oss alla och har alla svenskars stora tacksamhet.” (Prot. 2013/14: 47, anf. 176) Även om det således finns variationer i vilka värden som politikerna kopplar den nationella gemenskapen till, utmanas inte den svenska nationen som meningbärande i relation till den militära insatsen i Afghanistan.

När soldaternas skador och död skall hanteras blir nationen och det nationella vi:et också centralt. Veteranutredningen uttrycker det som att veteranpolitiken är ett gemensamt ansvar för hela Sverige, och menar att en mängd

åtgärder måste vidtas för att ”ge veteranerna och deras anhöriga tillräcklig erkänsla för de uppoffringar som de gör för svenska folket (staten) [...]” (SOU 2014:27: 29). Eftersom soldaterna riskerar liv och hälsa bör omhändertagandet inte ha någon slutpunkt. Försvarmakten skall ha ett lagstadgat livstidsansvar för veteranerna (Prop. 2009/10: 160). På detta sätt skapas och stadfästs en nära relation mellan det nationella kollektivet och den enskilde soldaten. Denna relation återskapas också i de ritualer och hemkomstceremonier som åtföljt dödsfallen i Afghanistan. En svensk flagga återfinns regelmässigt i bakgrunden vid presskonferenser från Högkvarteret när dödsfallen och skadorna offentliggörs, den åtföljer studiorapportering om stridigheter och är framträdande i de pressbilder som militären tillhandahåller från Afghanistan. Flaggan syns på soldaternas uniformer när de står i givakt, den avbildas på halv stång utanför regementsbyggnader och bordsflaggor är placerade invid försvarets kondoleansböcker. De dödas kistor sveps i den svenska fanan. De nationella symbolerna signalerar kollektiv empati, deltagande och omsorg om soldaterna.

Att de militära förlusterna knyts så hårt till Sverige och svensk nationell identitet, kan delvis förstås som ett sätt att hantera det mycket nära samarbete med Nato-trupper som var en avgörande aspekt av insatsen. Genom att betona Sverige skapas ett avstånd till Nato, samtidigt som bilden av Sverige som en stat som fattar självständiga säkerhetspolitiska beslut värnas.

Men framhållandet av det nationella sammanhanget fyller också andra funktioner. Även om värnandet av mänskliga rättigheter och jämställdhet har varit viktiga motiv för den militära insatsen i Afghanistan, är det inte främst dessa värden som får rättfärdiga soldaternas död. Däremot kan sådana universella värden fogas in i det svenska, och framställas som nationella särdrag. Till exempel beskrivs Afghanistan som ”ett viktigt exempel på Sveriges solidaritet och engagemang i internationella krissituationer” (Proposition 2010/11:35: 17). I förlängningsdebatten 2005 framhåller en centerpartist vikten av att “[...] Sveriges riksdag och svenska folket stöder det arbete som svenska trupper gör i Afghanistan, att vi står bakom de kvinnor och män som i praktisk handling kämpar för fred, mänskliga rättigheter och demokrati” (Prot. 2005/06:45, Eskil Erlandsson C, anf. 91). En annan debattör menar att tillsammans med andra försvarar soldaterna ”de värden som vårt land står för” (Gunilla Carlsson i Tyresö M, anf. 74). Soldaternas uppdrag innefattar ett värnande av allmänmänskliga principer, men det är som svenskar som soldaterna fullföljer detta uppdrag, och det är just som svenskar som andra svenskar har en skyldighet att stödja dem.

Stöd för universella värden förmedlas i detta sammanhang genom föreställningar om nationstillhörighet. Allmängiltiga idéer om alla människors lika värde och mänskliga rättigheter fogas in i föreställningar om svensk nationell gemenskap. Detta ligger i linje med ett nationsskapande som i forskningen har beskrivits i termer av en svensk ”cosmopolitan-minded self identity” (Bergman Rosamond 2013: 322). I relation till erfarenheterna från Afghanistan kan detta

tolkas i termer av att universella idéer och värden inte på egen hand kan utgöra grund för umbäranden och offer. Nationen, däremot, kan motivera stora uppoffringar. Texten på den medalj för sårade i strid som instiftades 2012 är i detta avseende betecknande: "För Sverige, med livet som insats".

Som ofta påpekats i forskningen om nation och nationell identitet bygger nationsföreställningar på enighet och gemenskap medan demokratin förutsätts ge utrymme för skilda uppfattningar och övertygelser (Anderson 1983; Helldahl 2013; Åse 2009). Bernard Yack (2001) menar att skiljelinjen mellan nation och demokrati är närvarande redan i föreställningarna om demos. Ett nationellt och historiskt transcendent folk samsas där med det konkreta folk som fattar beslut och turas om att styra och vara styrda i enlighet med ett demokratiskt regelverk. I samband med de militära förlusterna aktualiseras det förstnämnda demos, det vill säga det nationella och transcendentala. Konsekvensen av att nation och nationsföreställningar ger mening åt de militära förlusterna är att enighet och uttalat samförstånd blir påbudna värden även inom ramen för demokratins institutioner. Logiken är stark: eftersom nationen är det som kan bära förlusterna *måste* vi vara eniga.

I relation till det demokratiska samtalet är en väsentlig konsekvens också att enighet – i bemärkelsen att tycka och känna likadant – framstår som ett överordnat och eftersträvansvärt värde i den politiska debatten och beslutsfattandet. Den politiska samstämmigheten, till exempel i riksdagen, blir ett konkret uttryck för att nationen överskrider politiska motsättningar och står bortom eller över politiken. Samtidigt förstärker enigheten föreställningarna om den nationella gemenskapen.

Att förstå det som händer trupperna i Afghanistan utanför en nationell kontext framstår som näst intill omöjligt. Alternativa betydelser och referensramar saknas i stor utsträckning. I riksdagsdebatterna avvisas explicit behovet av skilda problemformuleringar. Avsaknaden av politiska konfliktlinjer om insatsen kan på så sätt ses som en konsekvens av det nationella betydelse-sammanhanget, samtidigt som just frånvaron av konflikt också stärker föreställningarna om att nationen utgör det sammanhang som kan bära förlusten av människoliv. Det blir därmed problematiskt att argumentera emot insatsen, särskilt i samband med förlusterna. Att ge uttryck för en avvikande uppfattning riskerar både att hota den etiska legitimiteten och att uppfattas som en utmaning av det nationella meningssammanhanget, som ju båda stärks av enigheten.

Innebörden av de universella värden och principer som till exempel FN-resolutionerna hänvisar till, förändras också av inskrivningen i nation. Talet om internationell solidaritet och universella värden kan fungera som ett sätt att befästa och upphöja en nationell identitet. Internationalismen möjliggör på så sätt svensk nationalism, om än draperad i universalism. En konsekvens av detta meningsskapande är att en moralisk universalism, med vidhängande

föreställningar om *alla* människors lika värde, urholkas. När nationsskapande får dominera det demokratiska samtalet blir möjligheterna att diskutera och reflektera över innebörden av allmängiltiga och universella principer och värden begränsade.

Historia och tradition

Nation görs också meningsbärande genom historisk tradering. I förslaget om en veterandagsceremoni påtalas att denna skall ses som ett ”uttryck för en gemenskap över tid och rum” (Prop. 2009/10:160: 193). Det vi som drabbats av soldaternas död utgörs inte enbart av nu levande svenskar, utan formuleras på olika sätt som förankrat i en gemensam historia. Förlusterna tolkas därigenom i relation till en gemenskap över generationerna som står stark genom ett delat historiskt öde.

Kontinuitet och tradition tar bland annat gestalt i monarkin/kungafamiljen och kyrkan, institutioner som båda spelar en viktig roll i hanteringen av militär död. I Veteranutredningens diskussion om hur samhället bör förändras för att hantera de prövningar som militära offer innebär, framställs en veterangudstjänst i Slottskyrkan som ett önskvärt sätt att initiera ”meningsskapande processer” (SOU 2014:27: 430). I samma utredning föreslås att en svensk veteranmarsch tas fram, en marsch som i texten skall anknyta till Sverige eller Norden, och som också bör transkriberas för orgel så att den kan spelas i kyrkan (SOU 2014:27: 430–31). Meningsskapandet kring döden knyts till en nationell genealogi, där historia, tradition, kyrka/kristendom och kungahus vävs samman.

De militära offren ges också mening genom att kopplas samman med tidigare svenska insatser. Den historia som åkallas är en 1900-talshistoria, där Sverige utmärkt sig i världen genom internationellt engagemang, fredsarbete och lojalitet gentemot FN. I riksdagsdebatterna om beslutet att sända trupp poängteras från både höger och vänster hur Sverige alltsedan FN bildades ställt upp i internationella FN-insatser, och hur Afghanistankriget ligger väl i linje med svensk utrikes- och säkerhetspolitik och med ”våra traditioner” (Prot. 2001/02:54 Urban Ahlin S, anf. 1). Försvarsministern lägger senare fast att Sverige alltid stått för ett ansvarstagande i kristider: ”Internationell solidaritet, och ansvarstagande för internationell fred och säkerhet är en svensk tradition. Sverige har gjort insatser internationellt under hela efterkrigstiden. [...] Där krisen kommer finns Sverige.” (Tolgfors 2011)

Det pågående kriget fogas på detta sätt in i en historiskt förankrad politik och ett etablerat svenskt sätt att vara. Kopplingar skapas mellan trupperna i Afghanistan och tidigare svenska insatser för fred och säkerhet: De vita bussarna, insatserna under Kongokrisen eller på Cypern. Dessa återkommande referenser till svenskar som kämpat mot nazister, mot apartheid och för demokratin, placerar in den samtida insatsen i ett moraliskt obestridligt

sammanhang. Offren i Afghanistan får mening och rättfärdigas genom att göras till en del av en historiskt förankrad och god tradition.

Även om de historiska händelser och manliga förebilder som åkallas i berättelsen om Sveriges roll i världen ofta är desamma – Folke Bernadotte, Dag Hammarskjöld – är genealogierna också föränderliga. I samband med dödsfallen i Afghanistan, och de nya minnesceremonier som skapas runt dessa, blir det möjligt att åter aktualisera tidigare förluster. Dessa blir på nytt del av den nationella berättelsen, som i sin tur får ny emotionell bärkraft. När de gamla Kongo-veteranerna uppmärksammas 2013 är inramningen känslösam. Efter lång tid ska staten visa sin tacksamhet. Veteranerna själva uttrycker det som ett efterlängtat slut på decennier av osynliggörande: ”Ett halvt sekel av tystnad och glömska från det officiella Sverige är över för våra nu medaljerade kamrater.” (www.kongoveteranerna.se) I SVTs dokumentärfilm *Kongoveteranerna* (2014), är ögonblicket då överbefälhavaren överräcker sin personliga belöningsspenning (sk jetong) till de åldrade veteranerna berättelsens slutpunkt. Det är då de gamla soldaterna till sist ges upprättelse.

I veterandagsceremonin 2013 hedras och uppmärksammas också dagens unga soldater i Afghanistan för sina insatser. De band över generationerna som här gestaltas, ger ytterligare emotionell kraft och moralisk legitimitet åt de militära insatserna. Sammanlänkningen över tid innebär en form av känslöresonans: de sedan länge döda träder ut ur historiens glömska när nya förluster sker, samtidigt som de nya förlusterna förlänas djup genom att kopplas till historiens offer. De aktuella fallen får sin betydelse i ljuset av tidigare döda, och de historiska offren blir återigen, i relation till de samtida förlusterna, bekräftade som betydelsebärande. Liknande känslomässig dynamik kopplad till relationen mellan nu och då blir synlig när Veteranutredningen i sitt slutbetänkande föreslår att ett veteranmärke för civila kläder tas fram. En sådan praktik skulle ”stärka banden mellan generationer av veteraner genom att äldre veteraner ges uppgiften att fästa det på unga nyblivna veteraner” (SOU 2014:27: 429). Sammanflätningen förlänar de enskilda förlusterna transcendens. Betydelsen över-skrider den konkreta händelsen när dödsfallen formuleras som del av ett viktigt nationellt arv, som därmed bevaras och skrivs in i historien. Ett arv som tar sig ett konkret fysiskt uttryck genom de ceremonier där de äldre fäster märket på de yngres kroppar – eller när kungen dekorerar de utvalda soldaterna.

I talen på veterandagen är länkar mellan då och nu, och kopplingar bakåt och framåt i den nationella tiden, ett tema som återkommer. Med fältprostens ord:

I dag är det du som sår för framtiden. Ja så är det nog – det som är gjort i kärlekens tjänst är aldrig förgäves. Oavsett vi heter Dag Hammarskjöld, Raoul Wallenberg, Peter Johansson från Boden eller Frida Larsson från Skövde[...] (Elmberg 2015).

Den bärande förställningen är att ett nationellt vi idag kan vara stolt över vad vi:et var igår, liksom de samtida insatserna kommer att ge kommande generationer svenskar anledning till stolthet. Veteranerna blir inte bara "the heroes of our time", de blir också "förebilder för kommande generationer", som överbefälhavaren uttrycker det (Göransson 2015, 2013). Genealogierna har således även en riktning mot framtiden. Dagens dåd blir morgondagens upphöjda historia, dagens soldat, från någonstans i Sverige, kan bli morgondagens nationella hjälte.

Det nationella arv som åkallas i samband med förlusterna hakar i traderingen av en svensk 1900-talshistoria som präglad av hög moral, internationellt engagemang och solidaritet. Som Bo Stråth (2000: 395) har påpekat skapas under efterkrigstiden en svensk självbild, där neutralitet och välfärd länkas samman med solidaritet med tredje världen: "power in a moral, rather than in a military sense". Stråth visar hur denna bild konstrueras genom att skilda historiska händelser omtolkas och fogas in i en enhetlig berättelse om svenskhet, och genom att avvikelser, exempelvis från neutralitetsdoktrinen, negligeras. Historieskrivning påverkar även på vilka sätt det går att politiskt argumentera och diskutera militära insatser och deras konsekvenser (Danilova 2015). Trots att operationen i Afghanistan var mer krigsliknande än flera av de tidigare insatserna (Agrell 2013) och trots att flera soldater omkom i stridsliknande situationer, placeras denna insats i ett etablerat fredsnarrativ.

De historiska genealogierna begränsar det demokratiska samtalet och möjligheten till reflektion på två sätt. För det första försvårar upprättandet av den goda svenska historien möjligheterna till diskussion och kritik av Afghanistanpolitiken. När denna militära insats begripliggörs som slutpunkten på en historisk utveckling, riskerar motstånd mot insatsen att framstå som ett avvísande av de nationella värden som denna historiska utveckling omfattar. Detta gör motståndspositionen problematisk att inta, eftersom den sammankopplas med värden som är oavvisligt negativa.

För det andra begränsar genealogierna det demokratiska samtalet genom att kritiska förhållningssätt till insatsen kan begripliggöras som svek eller trolöshet. När en genealogi konstruerats som "en obruten tradition av truppinsatser för freden" (Hultqvist 2015) blir motstånd mot militära insatser ett brott mot det arv runt vilket den nationella historiska gemenskapen byggts. Det blir möjligt att formulera kritik som en avvikelse från den svenska tradition och nationella identitet som gestaltas i termer av att hjälpa utsatta delar av världen och stå fast vid sina ideal. På så sätt blir invändningar mot insatsen i Afghanistan svåra att föra fram, utan att riskera att uppfattas som en svikare. Det svek som hotar är i själva verket dubbelt: invändningar mot insatsen kan tolkas som respektlöshet både mot de som dött och mot den nationella gemenskap som får bära deras offer.

Familjer och familjeanalogier

När soldater dör på militära uppdrag i Afghanistan får familj och blodsband en central plats i det politiska meningsskapandet. Förutom att politiker och militärer benämner de anhörigas sorg, tilldelas familjen en central roll i de olika åtgärder, ritualer och ceremonier som växer fram kring insatserna. Den nära kopplingen till familj gör att även reproduktion, (hetero)sexualitet och föräldraskap/generation omfattas. Ofta finns ett implicit antagande att soldaten/veteranen är en man, och familj förstås i termer av föräldrar, eller av kvinnor och barn: "Det anses som ett grundläggande behov att soldaten har en fungerande relation till fru/sambo och övriga i familjen både under insatsen och efter.[...] De anhöriga bjuds in till hemkomstceremonierna för att tydliggöra att den internationella insatsen berör hela familjen." (Försvarsdepartementet 2011: 43) På veterandagen inkluderas soldaternas familjer på flera sätt, bland annat reserveras särskilda sittplatser till anhöriga vid de viktigaste ceremonierna. Barnaktiviteter ordnas. De små får klättra på pansarvagnarna, jaga minirobotar och vika ballonger tillsammans med en kvinnlig clown iklädd en klänning sydd av militärtyg (Veterandagen 2015).

Konkreta länkar och möten mellan den döde soldatens familj och företrädare för försvaret är viktiga i de olika ceremonier och ritualer som äger rum när en soldat omkommer. De anhöriga tar tillsammans med den militära och politiska ledningen emot soldatens kropp när den flugits till Sverige. Dessa ceremonier vid Ärna flygplats är 2010 öppna för pressen och direktsända av TV4:s nyhetskanal. Om soldaten inte ska få en militärbegravning är det nu som familjen får ta emot den döde soldatens basker, guldmedaljen som ÖB dekorerat kistan med samt den svenska flagga som svept kistan vid transporten från Afghanistan. Ceremonin på flygplatsen gestaltas och beskrivs som just en hemkomst. Ett barn, ett syskon, en partner återbördas till såväl den egna familjen som till den nationella familjen (Wendt & Åse kommande). Soldaten kommer hem i dubbel bemärkelse, hem till moderjorden/fäderneslandet, och hem till familjen.

Hemkomsten kan också förstås som ett rituellt överlämnande av soldaten från hans militära familjegemenskap till hans biologiska/reproduktiva familj. När kvarlevorna flygs till Sverige, följer ofta soldater ur den dödes kompani med som kistvakt. När planet landat, bär dessa soldater tillsammans med soldater på plats i Sverige, ut den flaggdraperade kistan. Försvarsmaktens ceremonireglemente uttrycker önskemål att såväl hedersvakt som kistbärare "om möjligt [ska] bestå av medföljande kamrater" (Försvarsmakten 2010: 25). Det är således av vikt att de soldater som följer, vaktar och bär den döde hem, har stått den omkomne nära. På så sätt gestaltas själva överföringen av kvarlevorna som en familjeangelägenhet, från en familj till en annan.

Samhörigheten mellan den reproduktiva familjen, försvaret och nationen tar också form i konkreta ting som hanteras rituellt och ges en närmast

sakral innebörd. Den svenska flaggan och dess överföring till de anhöriga är det kanske tydligaste exemplet. Flaggans laddning och betydelse framgår av den mängd detaljerade instruktioner som utarbetats i försvarsmaktens ceremonireglemente. Här föreskrivs hur kistflaggan skall placeras på kistan (med korset vid huvudänden), hur den skall vikas ihop före överlämnandet till de anhöriga, hur inga blommor eller andra dekorationer får placeras på flaggan, och hur flaggan antingen måste överlämnas till familjen, eller brännas upp i särskild ordning (Försvarsmakten 2003).

Överföringen av kistflaggan och guldmedaljen symboliserar länken mellan familjen, försvarsmakten och nationen. De anhörigas offer återgäldas och belönas med flaggan och med den svenska försvarsmaktens högsta militära utmärkelse: försvarsmaktens förtjänstmedalj i guld med svärd. Den ära som det nationella vi:et skänker soldaten som ett erkännande av offret, förborgas i flaggan och medaljen, som blir betydelsemättade objekt vilka genom ritualen förs vidare till familjen. Objekten symboliserar hela nationens sympati och tacksamhet. Även vid militära begravningar av de omkomna soldaterna synliggörs hur familj, militär och nation förbinds med varandra. Familjemedlemmar och medlemmar av den omkomnes pluton samlas i kyrkan. Fanvakt ska vara först på plats och avlägsna sig sist. På så sätt utgör den en symbolisk inramning; nationen omsluter ceremonin. Efter begravningsritualen överlämnas vid en minnesceremoni medalj, huvudbonad och kistflagga till de anhöriga (Försvarsmakten 2010: 111). Förlusten är familjens, men också militärens och nationens.

I hanteringen av skador och dödsfall framträder även försvarsmakten stundtals som en familjegemenskap. I november 2009 hålls en utfrågning i riksdagen med anledning av en incident då en afghansk tolk dödats och fem svenska soldater sårats. Överbefälhavaren inleder sitt anförande med att förmedla hur nära han är sina soldater, likt en far med sina söner ständigt i åtanke: "Min tanke är också alltid hos mina soldater och sjömän, såväl i insatser som under träning, så även i denna stund". (Rapport från Riksdagen 2009/10: RFR6) Efter att ha redogjort för det aktuella händelseförloppet läser han ur ett tack-brev som ställts till försvarsmakten från föräldrarna till en av de sårade. Pappan beskriver sin och hustruns initiala rädsla för att förlora sin son och sedan sin uppskattning för allt engagemang i sonens tillstånd, "undertecknat tacksam, stolt far och mor". Överbefälhavaren låter föräldrarnas tacksamhet visa att försvarsmakten sörjer för de sina.

Genom att sammankopplas med familj laddas militären med värden som lojalitet och omsorg, vilket också stärker försvarsmaktens legitimitet. "Soldaterna är som min familj", säger överbefälhavaren i samband med dödsfallen i februari 2010 (citerad i *Dagens Nyheter* 8/2 2010). Stolthet över de egna soldaterna samsas med credot "we take care of our own", som han också uttrycker det (Göransson 2015). Ansvar för och omhändertagandet av de egna görs

absolut och ovillkorligt. I ett tal på Veterandagen 2015 liknar överbefälhavaren detta ansvar med naturens kraft och regelbundenhet. Precis som Nigerfloden som stiger och ger marken näring, år efter år, ”så ska ni veteraner veta att vi finns här för att ge er den energi, den uppskattning och det stöd ni behöver. Före, under, och efter er insats” (Göransson 2015).

Även från politikernas sida framförs många uttryck för omsorg vis-a-vis soldaterna. Uttalat beröm och uppskattning visar lojalitet med soldaterna och en relation upprättas. Under försvarsutskottets utfrågning 2009 framhåller samtliga riksdagsledamöter som yttrar sig att de är stolta över de svenska soldaterna, och att de är väldigt duktiga. ”Att vi har de absolut bästa soldaterna i världen tvivlar jag inte en sekund på.” (Peter Rådberg MP citerad i Rapport från riksdagen 2009/10: RFR6) Vid olika tillfällen uttrycker riksdagsledamöter oro för att truppena i Afghanistan inte har tillräckligt bra utrustning. Här gestaltas en omsorg om de egna, som bland annat tar sig uttryck i krav på försvarsmakten att lösa till exempel frågan om tillgång till sjuktransporter och se till att soldaterna får kläder anpassade för förhållandena i Afghanistan (se bland annat Prot. 2010/11:35).

Såväl stolthet som oro och omsorg är känslor som associeras med familjereaktioner och en familjesfär. I samband med dödsfallen närmar sig den stora nationella familjen och den lilla reproduktiva familjen varandra. Politikerna är samstämmiga i sin omsorg om de egna soldaterna och i att beklaga den enskilda anhörigfamiljens sorg. Den omsorg om de anhöriga som uttrycks i debatten, innebär att militär förlust och död placeras i en familjelogik. Detta kan förstås som ett sätt att visa erkänsla och möjligen också som kompensation för förlusten, för det pris som den lilla familjen har betalat för oss alla i den nationella familjen.

När såväl den reproduktiva som den militära familjen används för att begrippliggöra döden, har detta specifika konsekvenser för det demokratiska samtalet. Meningsskapandet förläggs till ett sammanhang kopplat till goda värden, som omtanke och beskydd. Familj skapar associationer till blodsband, men också till kärlek, omsorg och intimitet (Pateman 1989). På så sätt förskjuts samtalet bort från politiska värden, val och prioriteringar. Istället blir diskussionen fylld av känslomässiga uttryck och utfästelser, som sorg, stolthet, lojalitet och vördnad. Detta blir också ett sätt att legitimera militära offer, då familjeband framstår som starka och ursprungliga, och blodsband kan formuleras som något som både kan och bör rättfärdiga lojalitet och offer. Att offra blod för sitt eget blod – för sin familj – har en annan tyngd och känsla av självklarhet än att offra sig för ett abstrakt värde eller för en människa som man inte har någon relation till eller känner lojalitet och samhörighet med.

När familjen används som en metafor för nationen, skriver Anne McClintock (1995), uppfattas nationen som naturlig och harmonisk. Samtidigt som ”nationen som familj” förlänar det nationella kollektivet dess historiska skapel-seberättelse – i form av slakten som följer på slakten – skapas familjen som en

i grunden ahistorisk och maktbefriad institution. Familjen har blivit ”both the organizing figure for national history and its antithesis” (McClintock 1995:357). På ett liknande sätt blir familj och familjerelationer centrala för de militära förlusterna. Genom kopplingen till familj gestaltas insatserna och det våld som dessa kräver som självklara och naturliga och blir undandragna problematisering och diskussion.

Familjemetaforen får konsekvenser för vilket slags politiskt samtal om insatserna och förlusterna som blir möjligt. När exempelvis militären framstår som en familj – där omsorg och orubblig lojalitet med de egna samsas med vissa givna hierarkier – knyts den militära insatsen och dess konsekvenser närmare det naturgivna än det politiska. Våld och död blir därmed inte bara sammankopplade med företeelser som reproduktion/blodsband, utan också med värden som kärlek, omvårdnad och lojalitet. I förlängningen kan denna koppling till såväl det naturliga som det goda fungera som en legitimering av de militära insatserna, och som ett försvärande av en kritisk diskussion av den förda politiken. Konsekvenserna av familjenarrativen blir därmed att den militära insatsen och dess förluster blir svåra att hantera och bemöta med en demokratisk logik byggd på kritisk diskussion, debatt och potentiell oenighet. I relation till kärleks- och familjelogiken framstår ett sådant samtal som i bästa fall apart, i värsta fall illojalt och känslökallt.

Våld och hierarki

I diskussionerna om veterandagens införande, likväl som i de tal som hålls vid invigningen, betonas att ceremonin skall vara ett tillfälle att känna stolthet, och att det är viktigt att skapa en tradition präglad av värdighet (se t.ex. Göransson 2011). Valet av plats för firandet faller på en utsträckt grässlänt vid Sjöhistoriska museet på Djurgården i Stockholm. ”Platsen är inte kontroversiell” påtalas i den utredning som kommer med förslaget, och lyfter fram ”den historiska kopplingen till militär verksamhet samt till andra minnesmonument i omgivningen” (SOU 2008:91: 291). I ena hörnet av slänten, mot Djurgårdsbrunnskanalen, återfinns sedan 2013 Sveriges minnesmonument för veteraner, ”Restare”, vars utformning är resultat av en uppmaning till konstnärer att komma in med förslag. Monumentet är vitt, en stram och upprätt avlång form som står på en bottenplatta där flera vita bänkar är placerade och det också finns en tom yta för kransnedläggning. Under ceremonin 2015 omger en fanparad skeendet. Tillsammans bildar de blågula flaggorna och regementsflaggorna ett värn. Centralt placerad vid monumentet står en ensam flagga och tillhörande flaggvakt. Nationalsången och veteranhymnen framförs. Visuellt och akustiskt förmedlas en tydlig nationell och militär närvaro.

Veterandagens utformning åskådliggör och förmedlar också en manligt präglad militär gemenskap. Här återfinns uniformer, fanor och vapen som

historiskt associeras med militär kapacitet och manliga krigarideal. Frånvaron av kvinnor och kvinnlighet är påfallande. Med något enstaka undantag är det män som talar om och till andra män, och män som dekorerar andra män. Under denna ceremoni är alla viktiga aktörer män – överbefälhavare, försvarsminister, fältprost, kungen (iklädd militär uniform), ordförande för veteranorganisationen – och 11 män och en kvinna får medalj. Även om enstaka kvinnor deltar, genom att till exempel få medalj eller som sångerska, är ceremonins utformning renons på uttryck som kan förstås som traditionellt kvinnliga. Kvinnor och barn återfinns inte i högtidlighetens mitt, utan på läktarna, i de familje- och anhörigaktiviteter som pågår i anslutning till firandet. Både visuellt och i de ritualiserade handlingarna frammanar ceremonin en homosocial gemenskap genom en mängd traditionellt manliga sociala och kulturella uttryck.

Veterandagsceremonin är uppbyggd runt strikta hierarkier och en bestämd ordning följs. Närvarar gör antingen kungen eller prins Carl Philip, som också är Sveriges Veterantförbund Fredsbaskrarnas högste beskyddare. De kopplingar mellan militär och kungahus som åskådliggörs under ceremonin, bidrar till att ge värdighet åt evenemanget. Praxis är att en manlig medlem av kungafamiljen hedrar de som dött genom att lägga ner en minneskrans och göra honnör, för att därefter dela ut medaljer. De kungliga fungerar här, som i många andra sammanhang, som symboler för det som föreställs förena och binda samman nationens medborgare, såväl de som lever nu som de generationer som gått ur tiden (Åse 2009). Det har stor symbolisk tyngd när kungen fäster medaljen på soldaten, för att sedan skaka hand och göra honnör.

En känsla av upphöjdhet och högtidlighet skapas därtill genom att ceremonin är tydligt ritualiserad. Skillnader och rangordningar präglar utformningen. De finaste medaljerna delas ut först, och de med lägst valör sist. Regimentena blandas inte och militärers grad synliggörs genom uniformer och hederstecken. Anhöriga hålls åtskilda från annan publik. Den distinktion mellan nivåer och positioner som skapas såväl tidsligt som rumsligt, förmedlar ett intryck av upphöjdhet och idealism – inte minst vid de särskilt betydelsemättade ögonblick då hierarkierna överskrids. När kungen och överbefälhavaren gör honnör för de som blivit dekorerade, och när kungen knäböjer och rättar till banden på de minneskransar som nedlagts vid veteranmonumentet, blir hierarkierna för en stund upphävda. Soldaterna äras och bekräftas av de högsta företrädarna för nationen och militären. Det krävs en position av legitim överordning för att en tillfällig nedsänkning till den enkle soldaten, eller till någon som kan representera det vanliga folket, ska generera en så stark emotionell effekt. När hierarkin för ett ögonblick överskrids blir situationen förhöjd. Den nationella gemenskapen framstår som särskilt stark och gripande genom att dess högste företrädare bekräftar de som står lägre i hierarkin.

Genom sin utformning förmedlar veteranceremonin militär verksamhet som kontrollerad och upphöjd. Detta är en plats där krigets förödelse inte kan uttryckas. Ändå är våldet hela tiden närvarande, i de vapen som militärerna bär, i de stridsvagnar och stridsfartyg som visas upp under dagen, i veteranernas skadade och förstörda kroppar, och, inte minst, som den överordnade logik utifrån vilken dekorerings förlänas. Våldet är både bortträngt och helt dominerande.

Att ha befunnit sig i en regelrätt stridssituation, och att ha riskerat eller förlorat sitt liv, är en förutsättning för att förlänas medaljer av de högsta valörerna. Detta gäller även de nya utmärkelser som instiftas som ett svar på förlusterna i Afghanistan och Sveriges fokus på internationella militära insatser. Försvarsmaktens förtjänstmedalj, instiftad 2008, delas ut med svärd om situationen varit krigsliknande – utan svärd gäller för övriga situationer. Medaljen finns i guld och silver, där guldmedaljen utdelas postumt eller vid ”stort personligt mod med fara för eget liv”. Om soldaten överlevt, eller inte på ett uppenbart sätt riskerat sitt liv, delas den lägre valören ut, för ”stort personligt mod” (www.forsvarsmakten.se). 2011 instiftas ytterligare en medalj för sårad i strid, där enbart skador till följd av stridshandlingar orsakad av en fiendepart belönas, och där guldmedaljen reserveras för de som dött i strid. Försvarsmakten tydliggör i instruktionerna till denna medalj att skador eller dödsfall orsakade av annat än ”part i en konflikt” – exempelvis olycka, köld eller egenvållad skada – inte belönas med medalj (Försvarsmakten 2011).

I den militära hierarkin värdesätts att befinna sig nära våldet, att utöva det och utsätta sig för det. Att offra sitt liv i direkt strid mot fienden värderas i denna logik högst. I ett första skede var Folke Bernadottes dödsdag föreslagen som veterandag, med motiveringen inte bara att han var den förste svenske fredsbevararen, utan också ”den förste som omkom i fredstjänst, dessutom av antagonistiskt våld” (SOU 2008:91: 289). I dekoreringsbestämmelserna blir det tydligt att den samtida militära hjälten skapas utifrån föreställningar om våld, strid och självupppoffring. Bärandet av medalj, skriver Försvarsmakten i sina uniformsbestämmelser, ”syftar till att visa Sveriges [...] erkänsla till enskild för tapperhet, bragd, förtjänst eller erkänsla för skada eller dödsfall till följd av strid” (Försvarsmakten 2015: 608). I ritualerna kring de militära förlusterna är centrum sådana värden och förmågor som är sammankopplade med våldsutövning, stridsvilja, heder och självupppoffring för nationen. Dessa värden och förmågor är i sin tur också kopplade till maskulinitet och till en våldsutövande manskropp.

Föreställningar om våld och heder kommer också till uttryck i riksdagsdiskussioner om förlusterna. En återkommande tankefigur är att respekt för de döda soldaterna kräver fortsatt militär verksamhet. Detta fungerar begränsande av det politiska samtalet: rädslan att uppfattas kränka de omkomna är stark, liksom viljan att visa respekt för de som har mist livet. Att politiken ligger fast

och inte påverkas av soldaternas död formas till en försäkran om att de inte dog förgäves. I debatterna har dödsfallen inte använts av de skeptiska riksdagspartierna utan enbart åkallats för att argumentera för fortsatta insatser. När dödsfallen explicit aktualiseras, är det antingen för att öka anslagen med argumentet att säkerheten för soldaterna måste stärkas eller för att legitimera fortsatt deltagande (se till exempel Prot. 2006/07: 116).

Att överväga att avbryta insatsen – eller att låta dödsfallen leda till att ompröva sin inställning – kan signalera principlöshet och svaghet. Detta uttrycks i riksdagsdebatterna på olika sätt, till exempel att Sverige nu inte får låta sig skrämmas att dra tillbaka trupp: ”vi måste stå fast vid vårt uppdrag” (Prot. 2005/06:45, Kenneth G Forslund S, anf. 69), att vi trots förlusterna inte får vända Afghanistans hårt prövade befolkning ryggen (Prot. 2010/11:35, Allan Widman L, anf. 18). Att de egna soldaterna utsätts för våld är något man måste räkna med.

I en debatt påstår Allan Widman L att Vänsterpartiet sätter sina egna principer före lidande människor när de argumenterar mot att utöka den svenska truppstyrkan för att det finns en förväxlingsrisk med amerikanska trupper: ”[N]är jag hör Vänsterpartiets tillbakalutade små diskurser om avståndet och förväxlingsrisker med USA:s operationer slås jag av hur lyckligt lottade vi svenskar är och hur mycket vi kan kosta på oss.” (Prot. 2005/06:45, anf. 79) Att Sverige producerat en enda krigsfilm, komedin *Repmånad*, menar en annan riksdagsledamot är ett tecken på att ”vi har svårt att föreställa oss hur det kan vara i konfliktområden och krig” (Prot. 2014/15:58, Fredrik Malm L, anf. 203). Här uppmålas bilden av en naiv och idealistisk position, en position som måste överges om man ska vara realist och se den militära våldsverkligheten med öppna ögon.

Den starka koppling som finns mellan så kallad militär realism, vålds-användning och maskulinitet har påtalats i feministisk forskning kring säkerhetspolitik och militär verksamhet (Cohn 1987, Tickner 2001). Inom denna ram framställs kritik av krig och alternativ till vålds-användning som både naivt och feminint (Basham 2016: 886). Vår tolkning av den svenska diskussionen är att möjligheterna att ifrågasätta eller ompröva politiken kring skärs eftersom kritik riskerar att associeras med en feminint kodad naivitet och oskuldsfullhet. I riksdagsdebatterna framkommer att tillbakadragande knyts till feighet, velighet och svek. Eftersom dessa föreställningar tenderar att kopplas samman med femininitet kan maskulinitet, med dess koppling till våld och militär kapacitet, bli eftersträvansvärd. Denna könskodning gör att en starkare maskulinitet kan framstå som lösningen på problemet med den naiva svenskheten. För att uttrycka lojalitet med de soldater som dött måste en feminiserad idealism och naivitet avvisas, vilket sker genom att maskuliniteten stärks. När beförhållanden av könsnormer blir ett sätt att ge dödsfallen mening, försvåras därtill en problematisering av föreställningar om maskulinitet och femininitet.

Medan genusmedvetenhet visserligen har kommit att präglade en del militär verksamhet, särskilt i insatsen i Afghanistan, och kvinnor har inlemmats på olika positioner i det svenska försvaret (Eduards 2007; Ivarsson & Edmark 2007), vilar våldets betydelsesammanhang fortfarande på manlighet och maskulinitet. I medaljerna och ceremonierna ges våld ett högt värde – kanske till och med det högsta – samtidigt som länken mellan maskulinitet och militärt våld läggs fast. Även om kvinnor kan absorberas av det ”hetero-maskulina” försvaret, skapas nya isärhållanden av könen, vilket innebär att maskuliniteten inte rubbas, menar Zillah Eisenstein (2007:6). Kanske gör till och med kvinnors inordning i försvaret länken mellan våld och maskulinitet ännu svårare både att synliggöra och att utmana. I samband med Afghanistaninsatsen framhålls, både av försvarsmakten och i riksdagsdiskussioner, att det är viktigt med kvinnliga soldater (Isaksson 2009, Prot. 2010/11:35). Problemformuleringar gällande den manliga normen i försvaret saknas däremot helt, och i debatten finns inget utrymme för en position som kan inrymma både respekt för de soldater som dött och kritik av kopplingen mellan maskulinitet och våld.

Militär död och demokratins gränser

De svenska militära förlusterna i Afghanistan ges genomgående mening genom att knyts till föreställningar om och värden kopplade till nation/nationell gemenskap och genus. Trots krigets postnationella karaktär och en ny militärstrategisk diskurs förblir nation betydelsebärande i meningsskapandet kring militär offerdöd. Dödsfallen placeras in i nationens historia och nationell tradition när de blir del av en svensk genealogi av internationellt engagemang och historiskt förankrade ideal. De länkas även till traditionsbärande institutioner som kyrka och monarki. Att bli och vara överens ger i sig mening åt militär död. När samsyn uppnås och politikerna blir överens, stärks samtidigt nationsskapandet.

Den gemenskap som får bära förlusterna är också, visar vår analys, baserad i föreställningar om maskulinitet/femininitet och reproduktion. Varken soldatskapets professionalisering eller jämställdhetssträvanden har varit framträdande i hanteringen och rättfärdigandet av soldaters offer. Istället är familjen central samtidigt som maskulinitet och våld på en och samma gång upphöjs och essentialiseras. En viktig slutsats är att detta meningsskapande sammantaget försvårar ett politiskt samtal där svenska militära förluster, likväl som beslut om insatser och truppförsändelser, kan problematiseras och diskuteras ur skilda synvinklar, och där politisk oenighet inte framstår som oetiskt och försvagande. I samtalet om förlusterna saknas alltså politiska skillnader och ideologiska motsättningar, värden som i andra sammanhang ses som förutsättningar för en stark demokrati.

Det faktum att diskussionen präglas av hänvisningar till bortopolitiska och naturliga värden och karaktäriseras av känslsamhet hänger samman med

att nation och genus är så centrala i meningsskapandet. Militära förluster kopplas till föreställningar om familj, både den reproduktiva familjen (en gemenskap baserad i blodsband och ovillkorligt omhändertagande) och nationsfamiljen (en gemenskap som förenar skilda släktled). När dessa förment pre-politiska värden åkallas blir soldaters livsoffer något existentiellt och transcendentalt. Här möjliggörs även en sammansmältning av den nationella familjen och den dödes familj. När nationen sörjer med den dödes anhöriga, och sorgen delas, blir det svårare att uttrycka tvivel om insatsens rättfärdighet och den förda politikens legitimitet.

Själva sammanlänkningen och den värdeöverföring som sker mellan militär-familj-nation, får till följd att innebörden av militära dödsfall blir starkt fastslagen och svår att ifrågasätta. Sammankopplingen mellan nation-militär-maskulinitet försvårar på ett liknande sätt ett synliggörande av hur militärt våld är baserat på hierarkiska genuskonstruktioner. Nationalism och militär maskulinitet är så sammanvävda att det blir svårt att urskilja vad som är vad, menar Joane Nagel (1998: 252). Därmed blir även länkarna mellan våld, maskulinitet och militär värdighet i sig själva hinder för politisering och kritisk diskussion.

Vår tolkning av meningsskapandet är att det också innebär att våld som social praktik normaliseras och värderas. Detta upphöjande av våld kontrasterar mot idén om de "nya krigen", där begrepp som klinisk krigföring och kirurgiska ingrepp är centrala, liksom tanken att så långt som möjligt spara liv och minska våldet (jfr Shaw 2005). Trots denna retorik idealiseras såväl våldsutövning som utsatthet för militärt våld, vilket synliggörs genom medaljer, utmärkelser och ritualer kopplade till förlusterna. Ceremonierna förädlar veteranernas/soldaternas lidande. Det våld som de utsatts för, och utsatt andra för, blir renat och upphöjt. Den förflyttning och idealisering av våld som möjliggörs för med sig att militärt våld framstår som fint och hedervärt.

När våld och våldsutövning upphöjs till social prestige, får detta konsekvenser som går utöver hanteringen av militära förluster. Våld framstår som ett självklart sätt att hantera konflikter och som en naturlig del av mellanmänskliga relationer. David Gee (2014: 11) påtalar att militära symboler och ritualer "tell us what we want to hear: our war is heroic and its harm can be healed." Han beskriver hur våldets idealisering får oss att tro att krigsskador kan upphävas och att krigföring inte är en styggelse utan en naturlig del av samhällsordningen.

I de ritualer som omgärdar de svenska militära förlusterna finns det varken plats för våldets realitet eller för smärta och förtvivlan. En behärskad sorg samsas med beslutsamhet och värdighet såväl i ceremonierna som i de närmast ritualiserade beklaganden som politiker och militärer förmedlar. Känslorna är kontrollerade och uttryck för ilska, förtvivlan eller uppgivenhet saknas. Ingen gråter eller förbannar. Olivia Guaraldo (2010) analyserar offentliga uttryck för sorg och visar hur känslokontroll, politisk legitimitet och maskulinitet vävs

samman. Kvinnors sorg över att förlora sina söner i krig har antingen osynliggjorts eller formulerats som överdriven, hysterisk, och i grunden apolitisk, som "matters of womb" menar Guaraldo. För att värna det legitima kriget, måste denna okontrollerade och feminiserade sorg eller ilska hållas borta från offentligheten och de ritualer som kringgärdar militära offer. Medan ritualerna skapar våldet som värdigt och maskulint osynliggörs reella konsekvenser av våld och potentiell kritik av krig trängs undan.

I diskussionerna kring de svenska förlusterna i Afghanistan kan vi se hur olika former av kritik eller ifrågasättande av insatsen avlegitimeras genom att ses som uttryck för en feminiserad position. Att ändra uppfattning i ljuset av att soldater dött, riskerar att framstå som vekt och hållningslöst, och kan associeras med en feminint kodad naivitet. Vilja till tillbakadragande blir formulerat i termer av brist på realism och en specifikt svensk omogenhet som härleds till avsaknaden av historisk erfarenhet av militärt våld. Det blir således tydligt att kritik, såväl i form av "fel" känsloutryck som verbaliserat tvivel eller kritisk argumentation, feminiseras och på så sätt undergrävs. I relation till de svenska militära förlusterna blir alltså ifrågasättande, kritik och krav på demokratisk diskussion kvinnligt kodat. På så sätt används genus för att etablera enstämmighet.

Ett sätt att förklara begränsningen av demokratisk debatt och deliberation är att rättfärdigande av militär död fordrar entydighet – eftersom döden är slutgiltig och absolut. De sätt som finns tillgängliga för att hantera militära förluster utesluter tvetydigheter. Avvikande uppfattningar kan öppna upp för tolkningen att det värde som den dödade offrade sig för i själva verket är förhandlingsbart. Våldet – både det som drabbar och det som utövas – tycks kräva total uppslutning, en ovillkorlig nationell enighet. Ett oenigt demos, där värden tillåts vara osäkra och omtvistade, förmår inte skapa tröst och mening i relation till det som trots allt är absolut, döden. Det är möjligen därför som oenighet inte är tänkbar – det värde som ska kunna bära och ge mening åt den ovillkorliga döden, måste också vara ovillkorligt.

När soldatens offer undantas politisk diskussion stängs också, menar vi, en möjlig väg ut ur den spiral av våld som föreskriver att tacksamhet och vördnad för offret kräver fortsatt krig. I retorik om martyren, skriver Michael Azar, skapas ett närmast oändligt skuldöverskott: De döda offrade sina liv för oss, vi är alla därför skuldsatta. Frågan är dock hur denna tunga skuld skall kunna återbetalas, om inte med mer våld och död. Martyrskapet, menar Azar (2011: 4), tenderar att återskapa sig självt i en process som ser ut att inte ha något slut: "Every martyr tends to give birth to new martyrs in a steadily growing weave of imitation. The act of giving up one's life is transformed into a gift that, in turn, requires a corresponding reciprocation: you die for me, I die for you."

Meningsskapandet kring de svenska militära förlusterna i Afghanistan åskådliggör demokratins gränser: genom att åkalla bortopolitiska och

existentiella eller transcendentala värden begränsas ett demokratiskt samtal. Möjligheterna att förstå ifrågasättanden som annat än en kränkning av de som dött, och alternativa värderingar som annat än en försvagning av nationen, blir små. När politiker och medborgare appellerar till enighet och hänvisar till det absoluta för att dödens oåterkallelighet ska bli möjlig att utvärda och rättfärdiga, uppenbarar sig demokratis sårbarhet – dess avsaknad av entydighet och tryggad enighet. Men erkännandet av denna sårbarhet är i själva verket en förutsättning för ett demokratiskt samtal som kan motverka våldets idealisering och utmana de konstruktioner av genus och nation som rättfärdigar militära offer och död.

Litteratur

- Agrell, Wilhelm, 2010. *Fredens illusioner. Det svenska nationella försvarets nedgång och fall*. Stockholm: Atlantis.
- Agrell, Wilhelm, 2013. *Ett krig här och nu. Från fredsoperation till upprorsbekämpning i Afghanistan 2001–2014*. Stockholm: Atlantis.
- Anderson, Benedict, 1983. *Imagined communities*. London: Verso.
- Azar, Michael, 2011. "Presente! Western martyrdom and the politics of memory and death", *Eurozine*, 2011-07-07.
- Basham, Victoria M., 2016. "Gender, race, militarism and remembrance: the everyday geopolitics of the poppy", *Gender, Place & Culture*, (23) 6, s. 883-896, DOI: 10.1080/0966369X.2015.1090406
- Bergman Rosamond, Annika, 2013. "Protection beyond Borders: Gender Cosmopolitanism and Co-constitutive Obligation", *Global Society* 27(3), s. 319-336.
- Bjereld, Ulf & Demker, Marie, 1995. *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna*. Stockholm: Santérus förlag.
- Cohn, Carol, 1987. "Sex and Death in the Rational World of Defense Intellectuals", *Signs* 12(4), s. 687-718.
- Dahl Martinsen, Kaare, 2013. *Soldier Repatriation: Popular and Political Responses*. Farnham: Ashgate.
- Danilova, Nataliya, 2014. "The politics of mourning: The virtual memorialization of British fatalities in Iraq and Afghanistan", *Memory Studies* 8(3), s. 267-281.
- Danilova, Nataliya, 2015. *The Politics of War Commemoration in the UK and Russia*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Drake, Michael S., 2012. "The returns of war. Bodies, images and invented ritual in the war on terror", s. 131-147 i Karatzogianni, Athina (red.), *Violence and War in Culture and the Media. Five Disciplinary Lenses*. London & New York: Routledge.
- Eduards, Maud, 2007. *Kroppspolitik. Om Moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas.
- Eisenstein, Zillah, 2009. *Sexual Decoys. Gender, Race and War in Imperial Democracy*. London: Zed Books.
- Enloe, Cynthia, 2007. *Globalization and militarism. Feminists make the link*. Lanham: Rowman & Littlefield.

- Eriksson, Peter, Eellend, Johan & Wawrzyniuk, Piotr, 2013. "Commemorating the Fallen for Friendship and Encouragement", *Baltic Security and Defence Review* 15(1), s. 123–143.
- Eriksson, Fredrik (red.), 2013. *Förnyelse eller förfall? Svenska försvaret efter kalla kriget slut*. Samtidshistoriska frågor 25. Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola.
- Gee, David, 2014. *Spectacle, Reality, Resistance. Confronting a Culture of Militarism*. London: Forces Watch.
- Guaraldo, Olivia, 2010. "Grief, Loss and the Possibility of Non-Violence: an Exercise in Political Imagination", s. 215–233 i Ratkovic, Viktorija & Wintersteiner, Werner (red.), *Culture of Peace. A concept and a Campaign Revisited*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- Hall, Stuart, 1997. "The Spectacle of the Other", s. 223–290 i Hall, Stuart (red.), *Representation. Cultural Representation and Signifying Practices*. London: Sage Publications.
- Helldahl, Per, 2013. *The challenge from nationalism: problems of community in democracy*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Hellman, Maria & Wagnsson, Charlotte, 2015. "New media and the war in Afghanistan: The significance of blogging for the Swedish strategic narrative", *New Media & Society* 17(1), s. 6–23.
- Holmqvist, Caroline, 2014. *Policing Wars. On Military Intervention in the Twenty-First Century*. Basingstoke: Palgrave and Macmillan.
- Isaksson, Charlotte, 2009. "Kvinnliga soldater och officerare i fredsbevarande utlandstjänst. Möjligheter – problem", i Holger, Lena (red.), *Fredssoldater. Årsbok 2008/2009*. Stockholm: Armémuseum.
- Ivarsson, Sophia & Edmark, Lina, 2007. *Utlandsstyrkans internationella insatser ut ett genusperspektiv*. Slutrapport. Försvarshögskolan, 2007-12-31.
- Jansson, Maria, Wendt, Maria & Åse, Cecilia, 2013. "Common-sense notions of nation: A challenge for teaching", *Journal of Political Science Education* 9(1), s. 34–51.
- Kahn, Paul, 2011. *Political Theology: Four New Chapters on the Concept of Sovereignty*. New York: Columbia University Press.
- King, Anthony, 2010. "The Afghan War and 'postmodern' memory: commemoration of the dead of Helmand", *The British Journal of Sociology* 61(1), s. 1–25.
- Kronsell, Annica, 2012. *Gender, Sex and the Postnational Defense. Militarism and Peacekeeping*. Oxford: Oxford University Press.
- Landes, Joan B., 2001. *Visualizing the Nation: Gender, Representation, and Revolution in Eighteenth century France*. Ithaca: Cornell University Press.
- Marklund, Andreas, 2013. "Dö för Danmark. Berättelser om den patriotiska offerdöden i dansk offentlig debatt och populärkultur, 1940–2012", *Tidskrift för historia*, nr 7.
- Marvin, Carolyn & Ingle, David W., 1998. *Blood sacrifice and the nation: totem rituals and the American flag*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McClintock, Anne, 1995. *Imperial leather. Race, gender and sexuality in the colonial conquest*. New York: Routledge.
- Mosse, George L., 1990. *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*. New York: Oxford University Press.
- Nagel, Joane, 1998. "Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations", *Ethnic and Racial Studies* 21(2), s. 242–269.
- Nohrstedt, Stig-Arne & Ottosen, Rune, 2014. *New wars, new media and new war*

- journalism: professional and legal challenges in conflict reporting*. Göteborg: Nordicom.
- Pateman, Carol, 1989. *The disorder of women. Democracy, feminism and political theory*. Cambridge: Polity Press.
- Pettman, Jan Jindy, 1996. *Worlding women. A Feminist International Politics*. London: Routledge.
- Repo, Jemima, 2008. "A Feminist Reading of Gender and National Memory at the Yasukuni Shrine", *Japan Forum* 20(2), s. 219–243.
- Ruddick, Sara, 1990. *Maternal Thinking. Towards a Politics of Peace*. London: Women's Press.
- Shaw, Martin, 2005. *The New Western Way of War: Risk-Transfer War and Its Crisis in Iraq*. Cambridge: Polity Press.
- Stråth, Bo, 2000. "Poverty, Neutrality and Welfare: Three Key Concepts in the Modern Foundation Myth of Sweden", s. 375–401 i Stråth, Bo (red.), *Myth and Memory in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond*. Bruxelles: PIE Lang.
- Svedberg, Erika & Kronsell, Annica, 2002. "Plikten att försvara Sverige: maskulinitet, femininitet och värnplikt", *Tidskrift för politisk filosofi* 1, s. 18–38.
- Thornberg, Robert, 2012. "Informed grounded theory", *Scandinavian Journal of Educational Research* 56(3), s. 243–59.
- Tickner, Ann J., 2001. *Gendering World Politics. Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*. New York: Colombia University Press.
- Timmermans, Stefan & Tavory, Iddo, 2012. "Theory Construction in Qualitative Research. From Grounded Theory to Abductive Analysis", *Sociological Theory* 30(3), s. 167–186.
- Tullberg, Andreas, 2012. "We are in the Congo now": Sweden and the trinity of peacekeeping during the Congo crisis 1960–1964. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Wendt, Maria & Åse, Cecilia, 2015. "Learning dilemmas in undergraduate student independent essays", *Studies in Higher Education* 40(5), s. 838–851.
- Wendt, Maria & Åse, Cecilia, kommande. "Hero Narratives in Post National Wars", i Kitchen, Veronica & Mathers, Jenny (red.), *Heroes, Heroism and Global Politics*.
- Yack, Bernard, 2001. "Popular Sovereignty and Nationalism", *Political Theory* 29(4), s. 517–536.
- Young, Iris Marion, 2003. "The logic of masculinist protection: Reflections on the current security state", *Signs* 29(11), s. 1–25.
- Zehfuss, Maja, 2009. "Hierarchies of grief and the Possibility of War: Remembering UK Fatalities in Iraq", *Millenium* 38(2), 419–440.
- Zertal, Idith, 2005. *Israel's holocaust and the politics of nationhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Åse, Cecilia, 2009. *Monarkins makt. Nationell gemenskap i svensk demokrati*. Stockholm: Ordfront.
- Åse, Cecilia, 2016. "Ship of shame. Gender and Nation in Narratives of the 1981 Soviet Submarine Crisis in Sweden", *Journal of Cold War Studies* 18 (1), s. 112–132.

Offentligt tryck

- Försvarsdepartementet, "Kartläggning av vissa veteransoldatfrågor inom NORDEFCO-samarbetet", Promemoria, 2011-09-15.
- Försvarsmakten 2003, Ceremonireglemente för försvarsmakten, del 2: CerR FM 2.
- Försvarsmakten 2010, Instruktioner för försvarsmakten, Ceremonireglemente: CerI FM 2010.
- Försvarsmakten 2011, Medaljreglemente för Försvarsmaktens medalj för sårad i strid samt riktlinjer för tilldelning av medaljen, Högkvarteret 2011-03-25.
- Försvarsmakten 2015, Reglemente, uniformsbestämmelser: Unibest FM 2015.
- Försvarsutskottets betänkande 2005/06 FÖU 1.
- Försvarsutskottets sammanträde 9 januari 2010, 19 oktober 2010.
- Motion 2010/11: U3.
- Proposition 2001/02:60, Svenskt deltagande i en multinationell säkerhetsstyrka i Afghanistan.
- Proposition 2005/06:34, Utökat svenskt deltagande i den internationella säkerhetsstyrkan i Afghanistan.
- Proposition 2008/09:140, Ett användbart försvar.
- Proposition 2009/10:160, Modern personalförsörjning för ett användbart försvar.
- Proposition 2010/11:35, Fortsatt svenskt deltagande i den internationella säkerhetsstyrkan i Afghanistan (ISAF).
- Protokoll 2001/02:54, 18 januari 2002.
- Protokoll 2005/06:45, 6 december 2005.
- Protokoll 2006/07:116, 30 maj 2007.
- Protokoll 2009/10:76, 17 februari 2010.
- Protokoll 2010/11:35, 15 december 2010.
- Protokoll 2013/14:47, 16 december 2014.
- Protokoll 2014/15:58, 11 februari 2015.
- Rapport från Riksdagen 2009/10: RFR6.
- Sammansatta utrikes- och försvarsutskottet betänkande 2001/02: UFÖU2.
- SOU 2007:77. En svensk veteranpolitik. Del 1.
- SOU 2008:91. En svensk veteranpolitik. Del 2.
- SOU 2013:8. Den svenska veteranpolitiken.
- SOU 2014:27. Svensk veteranpolitik. Ett ansvar för hela samhället.

Övrigt

- Aftonbladet*, 2010-02-09.
- Dagens Nyheter*, 2010-02-08.
- Elmberg, Sten, 2015. Tal på Veterandagen.
- Försvarsmaktens hemsida: <http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/medaljer-och-utmorkelser/forsvarsmaktens-medaljer/> [Hämtad 2016-04-26]

Göransson, Sverker, 2011. Tal på Veterandagen.

Göransson, Sverker, 2013. Tal på Veterandagen.

Göransson, Sverker, 2015. Tal på Veterandagen.

Hultqvist, Peter, 2015. Tal på Veterandagen.

Kongoveteranerna. Dokumentärfilm av Marika Griehsel, SVT 2014.

Kongoveteranerna hemsida: <http://www.kongoveteranerna.se/nyheter/2013/6/9/sex-kongo-veteraner-medaljerades-pa-veterandagen.html>. [Hämtat 2015-08-27]

Tolgfors, Sten, 2011. Tal på veterandagen.

SVT Rapport, 2010-10-17.